

Нина Колева

АВТЕНТИЧНОСТ И ЦЪРКОВНОИСТОРИЧЕСКИ АКЦЕНТИ В ПОСТАНОВЛЕНИЯТА НА СЕРДИКИЙСКИЯ СЪБОР (343 г.)

The author is a doctoral student in Church History at the Faculty of Theology, Sofia University "St. Kliment Ohridski." E-mail: nin4eto197@abv.bg; <https://orcid.org/0009-0003-6148-677X>.

Abstract: *Nina Koleva, Authenticity and Church History Dimensions of the Canons of the Council of Serdica (343).*

Historical research often undervalues the city of Serdica as a Christian center and frequently overlooks its significance in Church history and memory. Today's Bulgarian capital, Sofia, which inherits and nurtures an ancient Christian tradition, was indeed a significant diocese during the 3rd and 4th centuries. The Council of Serdica was also held in Sofia. Although it is not recognized as Ecumenical by the Church, its purpose and manner of convening fully met the characteristics of an ecumenical council. Twenty ecclesiastical canons or rules were established, which became the foundation of Church law and were later incorporated into the fundamental provisions of Roman law.

Keywords: *Serdica, Council, Early Christians, Arians, Bishop, Canons*

Свикването и провеждането на голям църковен събор в Сердика е показателно за геостратегическото значение на града в империята, както и за мащаба на благодатно развит християнски живот. Градът и хората в него ясно помнят акта на толерантността и приемствеността му. Личността на св. Константин Велики е все още осезаема и жива в Сердика по време на събора, а провеждането на подобен висок църковен форум няма как да не припомни и приноса на властта и лично на императора за мира във „вътрешните и външните дела“ на вярата. Тук се провежда и първата среща на двамата Велики све-

тци – Константин и Григорий¹ и царя на Армения Тиридат III². Знаем, че Армения през 301 г. е първата държава, приела християнството за официална държавна религия. Тази среща е много важна и остава своя отпечатък като едно голямо събитие за града и околностите му, една запомняща се случка между двама православни царе, между светци и велики личности. В Сердика Константин въздига синовете си Крисп и Константин II в ранг цезари³, още повече – голяма част от най-важните закони на император Константин Велики, свързани с християнството, са издадени именно в Сердика.

Някои учени смятат града за неофициална столица на Римската империя след 317 г. и преди Константинопол от 330 г. Други твърдят, че в Сердика става въздигането на Константин Велики за цезар, като припомнят неговите думи „Сердика е моят Рим“. Във всеки случай, Сердика като административен център има голямо значение за синовете на Константин, които възприемат мястото ѝ като неутрално спрямо спорещите църковни центрове на Изток и Запад. Император Констанций II (337–361) покровителства арианските източни епископи в Константинопол, докато брат му Констант I (337–350) – никейските западни епископи в Рим. Някои изследователи дори приемат, че в Сердика е живяла дъщерята на Константин – Констанция, която също има принос за диалога между двете части на империята, между Църквата и държавата, а също така и между братята си императори.

За да разберем ключовото значение на Сердика като важен църковен център, е важно да се спрем и на личността на епископа на града – Протоген Сердикийски. В Юстиниановия кодекс се пази закон от времето на св. Константин Велики – от 316 г. (CJ, I. XIII. 1), с който

¹Уместно е да се припомни, че синът на Григорий и негов приемник Аристакес впоследствие е един от 318-те отци на Първия вселенски събор в Никея.

²Вачкова, В. *Един път, един храм, един дворец и десет века история*. София: Тангра ТанНакРа, 2015 [Vachkova, V. *One Road, One Church, One Palace, and Ten Centuries of History*. Sofia: Tangra TanNakRa, 2015 (in Bulg.)], с. 197.

³Басат, Емил (ред.), *Сердика – Средец – София*. Т. 2. София: Издателство на Министерството на отбраната „Св. Георги Победоносец“, 1994 [Basat, Emil (ed.). *Serdica – Sredets – Sofia*. Vol. 2. Sofia: Publishing House of the Ministry of Defense “St. George the Victorious,” 1994 (in Bulg.)], с. 57.

Протоген получава специалната привилегия за църквата в Сердика – правото да освобождава роби (*manumissio in ecclesia*). През 321 г. подобно право с императорско писмо до епископ Осий получава и църквата на Кордова⁴. Тази делегирана отговорност говори за високото доверие, което императорът има към Протоген Сердикийски и Осий Кордовски, сочени като двамата най-близки религиозни съветници на св. Константин Велики.

През 325 г. Протоген е участник в Първия вселенски събор, след който е натоварен с мисията да разпространи решенията на Никейския събор сред църквите в Дакия, Калабрия и Дардания и техните съседни земи⁵. Участва и в съборите в Тир и Йерусалим през 335 г., в Константинопол през 336 г. Вероятно Протоген умира по време или малко след провеждането на Сердикийския събор. Със сигурност много добре е познавал лично св. Атанасий, който по време на Първия вселенски събор помага на св. Александър Александрийски.

В своята книга „*The Empire of the Tetrarchs, Imperial Pronouncements and Government ad 284–324*“, в главата „*The power of the Lesser Tetrarchs*“, Симон Коркоран помества съобщение за издаден закон на 23 юни 318 г., който е в полза на църковните епископи относно съдопроизводството (може би съдопроизводство между християните). Този закон е изпратен в Сердика до Протоген, еп. Сердикийски⁶.

В историческите изследвания съществува научен спор точно през коя година се провежда Сердикийският събор, който по замисъл е трябвало да бъде с вселенско значение, т.е. очакванията са били църковните решения да имат сила и значение за цялата Римска империя. Няколко години се посочват като възможни – 343, 344, 346, 347, като за ориентир служи най-вече животът на св. Атанасий Велики.

⁴ Вачкова, В. *Сердикийският събор: 1670 години история и интерпретации*. София: Златен змей, 2013 [Vachkova, V. *The Council of Serdica: 1,670 Years of History and Interpretations*. Sofia: Zlaten Zmei, 2013 (in Bulg.)], с. 20.

⁵ *Ibid.*

⁶ Corcoran, S. *The Empire of the Tetrarchs, Imperial Pronouncements and Government ad 284–324*. Revised edition (Oxford Classical monographs). New York: Oxford University Press Inc., 1996, p. 284 и бел. 109 – *CTh*. I. XXVII. I. и *CJ* I. 13. 1.

Като исторически извори за Сердикийския събор, Веселина Вачкова сочи творби от църковните историци Сократ Схоластик, който е писал към средата на V в., бл. Теодорит Кирски, богослов от първата половина на V в., Иларий Пиктавийски (Поатие), латински автор от IV в. и Созомен, юрист и църковен писател, съвременник на Сократ⁷. Вачкова подчертава, че редица важни въпроси около Сердикийския събор са спорни, но това не оправдава липсата на значими научни изследвания на български език за този толкова важен църковен форум.

Според датировката в *Църковната история* на Созомен (кн. 3, гл. 11) съборът в Сердика се провежда 11 години след смъртта на първия християнски император – Константин Велики. Това предполага, че той се е провел след 22 май 347 г., понеже знаем, че императорът „издъхнал по пладне на празник Петдесетница, 22 май 337 г.“⁸

Сократ Схоластик също датира събора през 347 г. при управлението на консулите Руфин и Евсевий – или както посочихме, 11 години след смъртта на Константин Велики⁹. В своята книга за историята

⁷ Срв. Вачкова, В. *Сердикийският събор* [Vachkova, V. The Council of Serdica], 11–15.

⁸ Омарчевски, Ал. *Свети император Константин I Велики (306–337)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016 [Omartchevski, Al. Saint Emperor Constantine I the Great (306–337). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2016 (in Bulg.)], с. 210.

⁹ Socrates Scholasticus. *Historia ecclesiastica* II, 20. (2nd ed. R. Hussey). Oxford: Clarendon Press, 1893. Същите консули и години след смъртта на Константин посочва и Sozomen. Sozomène, *Histoire ecclésiastique*, livres III–IV. (Texte grec de l'édition J. Bidez, traduction d'A. J. Festugière, introduction et annotation de G. Sabbah). SC 418, Paris: Les éditions du Cerf, 1996, p. 395. Преглед на основните извори и най-използваните им издания вж. у Поснов, М. „Сердикийският събор и неговата каноническа дейност“. – В: ГСУ, *Богословски факултет*, т. IV, 1926 – 1927 (отделен отпечатък). София: Печатница „Художник“, 1927 [Posnov, M. “The Council of Sardica and Its Canonical Activity.” In: Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology, Vol. IV, 1926–1927 (offprint). Sofia: Khudozhnik Printing House, 1927 (in Bulg.)], 106–107, както и у Коев, Т. „Поглед върху дейността на Сердикийския събор (343 г.)“. – В: *Civitas Divino-Humana. Сборник в чест на проф. Г. Бакалов*. Ц. Степанов, В. Вачкова (ред.). София: Тангра ТанНакРа, 2004 [Коев, Т. “A Perspective on the Activity of the Council of Serdica (343 AD).” In: *Civitas Divino-Humana: Festschrift in Honour of Prof. G. Bakalov*, edited by Tsv. Stepanov and V. Vachkova. Sofia: Tangra TanNakRa, 2004 (in Bulg.)], с. 106.

на църковните събори Hefele¹⁰ сочи, че в латинския превод на старата *Александрийска хроника*, намерен във Верона, *Historia Acephala*, и цитиран в трети том на *Osservazioni Letterari* 1738, св. Атанасий се завръща от второто си изгнание на 21 октомври 346 г. по време на управлението на Констанций II и Констант. Според Mansi¹¹ св. Атанасий се завръща от второто си изгнание две години след събора в Сердика, което означава, че той е проведен през 344 или 346 г. Намерените през XIX в. в египетски манастир *Пасхални послания* на св. Атанасий потвърждават 343 или 344 г. за провеждането на събора. Hefele изчислява по следния начин: св. Атанасий е бил три години в Рим от 340 г., след това отива в Милано през лятото на 343 г. и оттам в Сердика през есента на 343 г. Съборът вероятно е продължил до пролетта на 344 г.¹²

Императорите наследници на Константин Велики – Констанс и Констанций II изпълняват волята на своя баща, свиквайки църковния канонотворчески събор в Сердика (343 г.). Те очакват този събор да бъде Вселенски, който да се произнесе окончателно относно случая на св. Атанасий и евсевияните¹³. Особено внимание заслужава поканата за присъствие на отстранените преди това източни епископи Атанасий Александрийски и Маркел Анкирски¹⁴. Двата императори свикват събора по искане на римския папа Юлий I основно с три задачи: първо, да реабилитира прогонените св. Атанасий, Маркел Анкирски, Павел Константинополски и др.; второ, да изкорени фалшивото учение; трето, да обедини всички около истинската вяра в Христос¹⁵. Св. Атанасий е бил преследван от източните арианстващи епископи, но пък намира защита и подкрепа на Запад. Владетелите искат мир в Църквата и държавата и се надяват само чрез Вселенски

¹⁰ Hefele, C. J. *A History of the Councils of the Church from the Original Documents*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1876, 86–172.

¹¹ Вж. Вачкова, В. *Сердикийският...* [Vachkova, V. *The Serdican Council*], с. 11. Срв. Mansi, J. D. *Pro sua de anno habiti sardicensis consilii sententia*. Luca, 1749.

¹² Hefele, C. J. *Op. cit.*, p. 88.

¹³ *Ibidem*, p. 90.

¹⁴ de Clercq, C. *Ossius of Cordova: A Contribution to the History of the Constantinian Period*. Washington: Catholic University of America Press, 1954, 334–362.

¹⁵ Hefele, C. J. *Op. cit.*, p. 90.

събор да се спре арианската мода на изработване на все нови и нови Символи на вярата, съобразени със субективните вкусове на някои от християнските общности.

За да се осигури по-голямо участие на епископи в събора, е избрана Сердика. Градът е средищен, на границата между източната и западната част на империята, но реално се смята за западен град. Сердика или Улпия Сардика е принадлежала на Тракия, после на Дакия, а към момента на събора се намира в пределите на Източен Илирик, и макар административно да попада във владенията на източния император Констанций II, в църковно отношение тя влиза в Римските църковни предели.

Първи в Сердика пристигат западните епископи, привържениците на Никейската вяра, и съгласно решенията на събора в Рим отпреди 2 години приемат в общение Атанасий и другите обвинени. Различни числа се сочат за броя участващи епископи – от 170–180 до 300–380 на брой. Възможно е тези епископи, които подписват съборните решения, да не са присъствали лично, а после да са приподписвали документите. Папа Юлий I не присъства лично, а изпраща двама презвитери за свои представители – Архидам и Филоксен.

Nefele пише, че православните епископи на събора в Сердика са от следните места: Рим, Испания, Галия, Италия, Африка, Сардиния, Панония, Мизия, Дакия, Норик, Тоскана, Дардания, Втора Дакия, Македония, Тесалия, Ахaya, Епир, Тракия, Родопи – част от Тракия, Палестина, Арабия, Крит, Египет. Но според Теодорит и подписите под съборните решения, представени са също следните провинции: Азия, Кария, Витиния, Хелеспонт, Фригия, Писидия, Кападокия, Понт, другата Фригия, Силиция, Памфилия, Ликия, Цикладните острови, Тиваида, Либия, Галатия¹⁶. Според писмени свидетелства на св. Атанасий на църковния събор в Сердика присъстват християните от повече от 35 провинции на Римската империя. В своята книга „Ранното развитие на каноничното право и Сердикийския събор“ Hamilton Hess пише, че провинциите, които Никейците представляват, са може

¹⁶ *Ibid.*, p. 95.

би 43, като около половината от епископите идват от Илирик и Балканския полуостров¹⁷. Има спор дали представителите от Фригия са били православни или ариани по това време, но тези аргументи срещу списъка с православни участници в Събора не оспорват представителността и значимостта на епископския събор в Сердика.

Председателстващ Събора е бил Осий Кордовски, който участва дейно и в ръководенето на Първия вселенски събор през 325 г. в Никея. Созомен допълва, че и Протоген Сердикийски също председателства църковното събрание. По всяка вероятност двамата са начело по волята на императорите и на папата, защото техните длъжности сами по себе си не ги определят като имащи право да ръководят делата на Църквата.

Императорите натоварват църковното събрание в Сердика да разследва от самото начало споровете около св. Атанасий и останалите низвергнати епископи по начин, по който все едно на тях не са били налагани наказания. Освен това в Сердикийския събор не участват държавни представители и по този начин липсва влиянието на императорите върху църковните дела, респективно на арианстващите или евсевианите, като православните епископи са свободни в решенията и действията си.

Източните арианстващи епископи, които отхвърлят общение със св. Атанасий, отказват да имат каквито и да е отношения с Никееците и се затварят в императорския дворец. Те поставят ултиматум, че ще участват в събора само ако Атанасий бъде осъден. В същото време западните епископи отхвърлят тяхното искане, защото лично папа Юлий вече разследва проблема около Атанасий и е убеден в неговата правота. След кратка кореспонденция между двете събрания, в Сердика и във Филипопол, са издадени протиположни решения. Източните епископи потвърждават становището си срещу св. Атанасий, Павел, Маркел, Асклепий, а също и осъждат действията на своите противници, сред които са Юлий Римски, Осий Кордовски и Прото-

¹⁷ Hess, H. *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*. New York: Oxford University Press, 2002, p. 120.

ген Сердикийски. Според Созомен¹⁸ източните епископи заявяват, че няма да влизат в общение с тях, няма да влизат дори в кореспонденция, като нито ще пишат, нито ще получават писма от западните си православни колеги. Западните епископи разследват обвиненията срещу св. Атанасий, Маркел и Асклепий, след което ги обявяват за невинни и ги възстановяват на техните длъжности.

Сердикийският събор наистина добросъвестно и подробно разглежда обвиненията срещу св. Атанасий и другите епископи. Те са отхвърляни едно по едно като лъжливи. Голяма роля изиграва едно писмо на 80 египетски епископи до папата, с което те защитават своя архипастир. Също така, появата пред църковното събрание на Арсений, за когото се е казвало, че св. Атанасий го е убил и отрязъл ръката му, с която е правел магии, доказва, че „жертвата“ е жива и лъжата разобличена. Другите обвинения от страна на арианите срещу светеца са, че той е изгорил някаква свещена книга, подпалил е църкви и е арестувал божии служители, но и това е отхвърлено от събора като лъжа и клевета. И накрая е разобличена грозната съчинена лъжа, че св. Атанасий е „насилил“ и поругал честта на девица, и той справедливо е оправдан по всички тези обвинения. Много още клевети, интриги и нагли лъжи срещу другите набедени епископи Маркел и Асклепий са отхвърлени от Събора. Присъди за отлъчване от общение са произнесени срещу евсевианите. Прави се опит първата обявена цел на събора – запазването на Никейската вяра, да се осъществи, като бъде съставено кредо (символ), който е представен пред събрание епископи. Изглежда Осий и Протоген са тези, които го предлагат. Въпреки че съществуването на този символ е оспорвано, може да се твърди, че е съществувал и е бил разпространяван, макар и за кратко. Почти сигурно е, че символът получава определено одобрение от събора като обща декларация на вярата (вероопределение). Смята се, че Сердикийският събор отказва да изработи нов и потвърждава формулировката на Никейския символ като свят, достоен и безгрешен. Въпреки това решение няколко години по-късно се появява

¹⁸ Sozomenus, *Historia ecclesiastica* IV,1 – V,1–3.

псевдо-Сердикийски символ на вярата като фалшификат. Осий Кордовски и Протоген Сердикийски веднага след Събора пишат на папа Юлий, че Съборът е възприел Никейския символ на вярата, но, за да се предотврати арианският му прочит, са направени тълкувания и обяснения. Това писмо става част от документите на Събора и е поставено след възприетите канонични правила, но според Hefele неговото съдържание е доразвито едва по време на Четвъртия вселенски събор в Халкидон (451 г.) при управлението на император Маркиан.¹⁹

Теодорит Кирски излага подробен разказ за събора, както и за символа на вярата, създаден в Сердика и известен като Сердикийски (Осиево-Протогенов): „от това послание можем да видим несправедливостта на предишните съдии и заедно с това, здравия смисъл на Сердикийските догмати, в които присъствалите в Сердика блажени отци са изложили за нас цялото учение не само за Бога, а и за Божественото домостроителство и за спасението“²⁰.

Писма от събора в Сердика са изпратени на папа Юлий, на църквата в Александрия и до епископите на всички църкви, като са упоменати имената на еретиците, а също и имената на всички епископи, присъствали и подписали съборното решение. Тези писма имат за основна цел да провъзгласят възстановяването на св. Атанасий. Разгледани в по-широк текст, самото им послание гласи, че е обсъждано и решено всичко онова, което по-рано се е разисквало, преди всичко за светата вяра, за възстановяването на поруганата истина и за лицата, които са низложени несправедливо. Това са причината и точките, разглеждани на Сердикийския събор. И още един въпрос намира отговор тук – за това, че еретиците са причинили и нанесли тежки оскърбления на Църквата. За това, че са се отнесли с груби насилия към клириците, като по принуда са ги изпращали в селата, в запустели места, подложени на глад, жажда, студ и всякакъв друг вид бед-

¹⁹ Hefele, C. J. *Op. cit.*, p. 108.

²⁰ Theodoretus, *Historia ecclesiastica*, II, 8; срв. Kelly, J. N. D. *Early Christian Creeds*. London – New York: Bloomsbury Publishing, 2006, p. 278; срв. Schaff, Ph. *Creeds of Christendom, with a History and Critical Notes*. Vol. II. *The History of Creeds*. New York: Harper & Brothers, 1919, 45–76.

ност. Те са отвличали епископи, презвитери, дякони и всякакви клирици, задържали са ги без никаква вина. А тези, които склонявали да бъдат в съгласие с тях и са се присъединявали към тях, не само са били покровителствани, но и повишавани в църковен чин. Дяконите в презвитери, презвитерите в епископи и то не заради друго, а за да се разпространява по всякакъв начин създалата се ерес. Тези пък, които са въставали против тях, проклинали са арианската и евсевианската ерес и категорично са отказвали да имат каквото и да е общение с еретиците, са били умъртвявани. Имало е и такива, които са избягали от техните ръце и са дошли на събора в Сердика, като се жалват от насилието им за това, че наказват всеки, който се отрече от тях. И казват, че там на Изток има ревнители за православната вяра, но арианите по всякакъв начин възпрепятстват тяхната поява на Светия събор в Сердика. Те свидетелстват, че и тук в Сердика са се старали да държат всички в едно помещение и на никого не е позволено да се отделя от тях дори и за най-кратко време. Едни показват раните си, нанесени им от меч, други се жалват, че са били подложени на мъчителен глад. И това е потвърдено не от единици, а от представителите на цели православни църкви, от войници, въоръжени с мечове, и от тълпите хора с пръчки. Едни са заключвани в тъмници, като върху тях са извършвани какви ли не злодеяния. Някои намират своята смърт чрез задушаване, други са притиснати с железни пръстени на шията и умело удавяни. Всички отци на събора единодушно решават: „Няма и не може да има никакво съмнение, че тяхната смърт е славна, тяхната смърт е смърт мъченическа“²¹. На император Констанций II е изпратено писмо от особено значение, изискващо очертани граници на държавно вмешателство в работите на Църквата като необходимо условие за възстановяването на мира. И накрая, по време на събора се постига (официално, но не и на практика) споразумение между Александрия и Рим по отношение на датата на Пасха.

²¹ *Деяния Вселенских Соборов*. Т. 1. Казань: Казанская духовная академия, 1887 [Acts of the Ecumenical Councils. Vol. 1. Kazan: Kazan Theological Academy, 1887 (in Russian)], с. 80.

След събора в Сердика настъпва временно преустановяване на общението между Изтока и Запада. Линията на разделение между общностите е де факто границата между двете половини на империята. След проведеният контрасъбор във Филипопол вече ясно е очертана вселенската конфронтация Изток – Запад и разделението в Богочовешкия организъм на Църквата Христова. Няма съмнение, че това първо и отчетливо разделяне, посредством подозрения и неразбиране поражда условията, които векове по-късно ще доведат до постоянна схизма.

Каноните, приети на Западния събор, нямат моментален ефект върху проблемите, които се опитват да разрешат, но тяхното влияние ще се почувства перманентно, особено сред църквите на Запад.

Очевидно е, че влиянието на папа Юлий, св. Атанасий и другите Никейски ръководители на Сердикийския събор е много голямо, но една личност, която изпъква сред другите и се ползва с много голямо уважение, е Осий Кордовски. Въпреки своите 87 години той е в челните редици при преговорите с източната партия, а също така е една от двете основни фигури при съставянето на Сердикийската формула на вярата. Неговото мнение е твърде много уважавано. Той служи като епископ 63 години и става свидетел на прехода от преследване на Църквата към мир, на зараждането на донатизма и арианството и на епохата на значително развитие в Църквата. През 313 г. св. Константин го назначава за свой съветник по въпросите на вярата и най-вероятно той продължава да служи на този пост и след Никейския събор, на който играе много важна роля. Неговата кариера е забележителна не само поради продължителността си, но и заради изключителните му способности. Службата в императорския двор му дава несравними познания за Църквата като цяло и му осигурява знания от първа ръка за нейните разнообразни проблеми. Уважението, засвидетелствано на Осий от епископите в Сердика, ясно показва почитта, с която се ползва от своите съвременници. В *Деяния на Вселенските събори* четем за него: „Когато ние, епископите се събрахме всички заедно и ги канихме да се явят на съда, така че лице в лице

да могат да докажат това, което са писали и разпространявали против упоменатите съслужители наши. Те ни заставиха да ги чакаме и особено важно, заставиха да чака толкова почтения, достойния за всякакво уважение и за дълбоката си старост, и за твърдото си изповедание, и за разглеждането на такива велики дела – Осий, епископ Кордовски“.²²

Висока оценка за значението на Сердикийския събор дава професорът по теология от университета в Сан Франциско Hamilton Hess. Той смята, че съборът има ключова роля за ранното развитие на църковното право, което се оформя по примера на римското право най-вече след V и VI в. В анотацията към своята монография „Roman civil code. The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica“²³ ученият обобщава, че одобрените канони в Сердика се отнасят най-вече до епископите – ръкоположението им, работните отношения с другите епископи, взаимоотношенията с държавната власт, действията при евентуални оплаквания от тях, забраната за посещение на императорския двор без покана, превенцията от лошо отношение към тях и други. Hess смята решенията на Сердикийския събор за важна стъпка в църковното развитие, което, следвайки римската култура и управленски модел, постепенно преминава от саморегулация към една стройна система на църковноправни отношения в диалог с държавата. Трети, четвърти и пети канон от Сердикийския събор са от голямо историческо значение. Те издигат епископа на Рим над останалите му колеги от християнските центрове заради православната позиция срещу ереста на арианите, с което се поставя началото на папската претенция за първенство сред епископската колегия²⁴. Като цяло каноните са написани на латински и гръцки език, тъй като са предназначени за всички църковни събрания на Изток и на Запад.

Автентичността на Сердикийските канони

Автентичността на каноните е поставяна под съмнение от раз-

²² *Ibid.*, с. 90.

²³ Електронен ресурс към 2017 г. [DOI:10.1093/0198269757.001.0001].

²⁴ Електронен ресурс към 2017 г. [<https://www.britannica.com/event/Council-of-Sardica>].

лични автори с главния мотив, че дават твърде голяма власт на папата. Хамилтън Хес разглежда някои мнения относно това²⁵. Пример е Фридрих, който смята, че каноните са взети от предишни, вече съществуващи документи. Критиците на Фридрих доказват, че такава подмяна би изисквала огромни исторически познания и не е възможна. Друг такъв автор е Бабут, който смята, че определени канони не са автентични, а са последвани от добавки с цел да се увеличи значението на папата. Но днес вече тяхната канонична автентичност е доказана със сигурност и не представлява проблем за изследователите²⁶.

Спираме се първо върху самата система на номерацията. Каноните са 21 в латинския текст и 20 в гръцкия и има значителни разлики при разделението и подредбата на материала. Два канона и част от трети липсват в гръцката версия, но съществуват в латинската. В латинската липсват други два канона, които съществуват в гръцката. Изглежда, че няма оригинално номериране на каноните, които просто са били записвани подред от записките на събора. Каноните са записани с арабски цифри в латинския текст, с римски в гръцкия и с арабски, предхождани от „Г“ в Теодосиевия текст. Въпросът е кой текст е възникнал първи. Двете версии се съгласуват помежду си по отношение на влизащите в сила канони, но имат и различия в някои съществени детайли. В някои случаи се наблюдават съществени разлики в значението на определени канони в двете версии.

В началото на века, в своята акламирана статия за автентичността на Сердикийските канони, Търнър цитира доказателства и подкрепя тезата, че латинският текст е бил първи²⁷. Трудно би било латинският текст да бъде изведен от гръцкия, но обратното е много възможно. В статия за двата текста Хенкиевич развива аргументи в полза на гръцкия текст като първосъздаден, тъй като представя по-хармонично и свързано материала²⁸. Той обаче не успява убедително да отговори на доказателствата на Търнър, нито да покаже

²⁵ Hess, Hamilton. *The Early Development of Canon*, p. 115.

²⁶ *Ibid.*, p. 116.

²⁷ *Ibid.*, p. 117.

²⁸ *Ibid.*, p. 118.

как латинският текст е бил изведен от гръцкия. Хенкиевич успешно показва, че гръцкият текст притежава вътрешна независимост от латинския, която обаче се изразява по-скоро във външни характеристики, отколкото в съществени различия в смисъла. Сравнение между външните характеристики на двата текста разкрива, че в определени аспекти гръцкият по-вярно отразява същността на дебата. Разрешение на тези на пръв поглед противоречиви заключения се осигурява от хипотезата на братя Балерини, че е имало двойна редакция²⁹. Тяхната хипотеза лежи на два основни факта: че е имало почти еднакво представителство от латиноговорящи и гръкоговорящи и че се забелязват значителни различия в двата текста. Въпреки че повечето модерни изследователи следват Търнър и Шварц и приемат латинския текст като първосъздаден, от прочетеното досега се убеждаваме в съществуването на две оригинални и независими версии, както беше аргументирано по-горе. Изучавайки епархиите, представени в Сердика, Бърнард определя следните езикови представителства: присъстват около 38 гръко-говорящи и около 33 латино-говорящи епископи³⁰. Латинските включват двама от Панония, трима от Мизия и пет от Дакия³¹. Гръцките включват по един от Александрия, Палестина и Арабия, където се е знаел гръцки, а не латински. Приблизително еднаквият брой на латиноговорящи и гръкоговорящи представители на събора е нещо уникално сред съборите през IV в. Няма друг източен събор, на който броят на говорещите латински да е почти равен на онези, които говорят гръцки, което наистина не би се случило в Сердика, ако съборът се беше провел по план. При тези обстоятелства е много възможно да е сметнато за необходимо да има и латински и гръцки запис на съществените фази от дискусията. Двата текста се различават само в несъществените въпроси, като например премахането на канони 106 и 12 от гръцкия текст и на XVIII и XIX от латинския, които са били от интерес само временно и на местно равнище.

²⁹ *Ibid.*, p. 120.

³⁰ *Ibid.*, p. 120.

³¹ *Ibid.*, p. 121.

Ранно текстово разпространение и развитие

Не е сигурно по какъв начин Сердикийските канони са се разпространили преди тяхната поява в първата систематизирана западна колекция по канонично право, но има индикации за тяхното запазване през този ранен период. Малко позовавания на каноните могат да се намерят преди 418 г., но онези, които съществуват, показват, че те са били запазени в Рим отрано. Две позовавания на Сердикийските канони се срещат в *Canones ad Gallos Episcopos*³². Тъй като никое от тях няма НикеЙски еквивалент, техният сердикийски произход изглежда доста сигурен. Почти сигурното позоваване на сердикийските канони, което видяхме по-горе показва, че те вероятно са били познати в Рим от края на IV в. нататък и е вероятно, че документът, в който се съдържат, е пристигнал в Рим малко след самия събор.

Можем да приемем този пасаж за сериозно доказателство, че папските делегати в Сердика са взели копие от каноните с тях при завръщането им в Рим. Трябва да се отбележи обаче, че никое от ранните позовавания на каноните, направени от Римската църква, не ги приписва на събора в Сердика. Посоченият им източник, когато са споменавани, винаги е съборът в Никея. Дълго продължаващото и настоятелно номериране на сердикийските канони заедно с тези от Никея води до заключението, че след като пристигат в Рим, те са запазени заедно с никейските, или за удобство, или просто защото Сердика се е смятала за завършваща работата на предишния събор. В Рим Сердикийските канони са цитирани официално като НикеЙски поне до края на V в. Доказателствата за продължаващото им идентифициране като действия на събора в Никея са многобройни в ранните колекции с канони.

Вероятно е обаче, че произходът на каноните става известен в Рим до края на IV в., тъй като през първата половина на века те са публикувани под истинското си име в колекцията на Дионисий Екстигуус. Чести са твърденията, че лошата памет на Римската църква по отношение на произхода на каноните не е била по погрешка, а с оп-

³² Hess, H. *Op. cit.*, p. 126.

ределена цел. Очевидно е обаче, че за каноничното законодателство през този ранен период малко се знае и не е от значение, тъй като до VI в. каноничните постановления са в своята ранна възраст.

Изглежда, че каноните от Никея се ползват с голямо доверие на Запад, идващо от голямото уважение към събора, на който са приети. Тази ситуация се илюстрира добре от случая, в който рано през V в. папа Инокентий моли Теофил Александрийски да аргументира и защити своя случай само позовавайки се на каноните от Никея, тъй като „Римската църква не признава други“. При тези обстоятелства не е учудващо, че каноните от Сердика са били идентифицирани с каноните от Никейския събор, за чието потвърждение, според западната гледна точка, е свикан Сердикийският събор. Независимата латинска версия на Сердикийските канони, съдържаща се в Колекцията на Теодосий Дякон, е ценен източник за контакт и сравнение между латинската и ранната гръцка версия.

Смята се, че Codex Veronensis Bibliothecae Capitularis LX (58), в който е открита Теодосиевата версия, датира не по-късно от края на VII в. Тази колекция, която носи името на Теодосий Дякон, се състои от материали, отнасящи се до източни събори, други документи, преведени от гръцки оригинали и също известен брой африкански документи.

Съществена част от източните материали се отнасят до съборите в Никея и Сердика и до личната история на св. Атанасий. Телфер убедително смята, че трилогията от западни материали: канони, енциклики (папски писма) и вероопределения, отива първо в Антиохия и след това в Солун, където, според него, Сердика е била издигната като арка на Православието, след оттеглянето на папа Либерий през 356 или 357 г.³³ Пазена там или от някоя друга източна църква, свързана с истините на Никейското православие, тази трилогия стига до Африка през V в. Така може да приемем, че Солун е най-вероятното място, където се е пазела Сердикийската трилогия.

³³ *Ibid.*, 139.

Изучаване и тълкуване

Сериите от дисциплинарни канони, постановени от Сердикийския събор, отразяват почти изцяло загрижеността и тревогата на западните епископи във връзка с една от заявените цели на събора: корекция на епископските злоупотреби и предотвратяване на предубедени и едностранчиви действия срещу отделни епископи и клирици. С изключение на 16, 17, 20 останалите канони се занимават единствено с проблеми, отнасящи се към длъжността на епископа.

Каноните могат да бъдат класифицирани в девет групи според тяхното съдържание:

1. Предаване на епископи.
2. Приемане на отлъчени клирици.
3. Привличане на клирици от други диоцези.
4. Убежище на епископи и клирици, преследвани заради техните вярвания.
5. Попълване на вакантните места в църковната юрисдикция.
6. Утвърждаване на кандидати за епископата.
7. Право на обжалване.
8. Епископски пътувания до императорския двор.
9. Проблеми, отнасящи се до църквата в Солун.

Това „съдържание“ на законодателството отразява целенасочеността и отдадеността на епископите от Сердика. Група 1, 2, 3, 5 и 6 са предназначени да осигурят интегритет на епископата и да прекратят Евсевианското посегателство, групи 4 и 7 да предпазят епископите и клириците от преследване и несправедливо отстраняване, а група 8 да предотврати домогването до императорска благосклонност. Както вече видяхме, протекцията на Никейските църкви от Евсевианско посегателство и присъщите трудности в новата връзка между Църква и Държава са взаимосвързани фактори и са сред основните проблеми на Църквата в средата на IV в. Разрешение и на двете се търси посредством общо разбиране и съгласие в Сердика.

Въпреки че историческите обстоятелства забуват каноните в относителна неизвестност в хода на следващия век, в тези постано-

вления съществува степен на съгласуваност и надминаване на временната приложимост, които не са постигнати от нито една друга серия канони от този период. Точно в тези характеристики се намира уникалността и важността им. Но въпросното законодателство не се появява за пръв път в Сердика. В същината си то е продължение на започнатото в Никея, тъй като основните никейски проблеми намират последващо разглеждане в Сердика.

Библиография

Басат, Емил (ред.), Сердика – Средец – София. Т. 2. София: Издателство на Министерството на отбраната „Св. Георги Победоносец“, 1994 [Basat, Emil (ed.). *Serdica – Sredets – Sofia. Vol. 2. Sofia: Publishing House of the Ministry of Defense “St. George the Victorious,” 1994 (in Bulg.)*].

Corcoran, S. *The Empire of the Tetrarchs, Imperial Pronouncements and Government ad 284–324. Revised edition (Oxford Classical monographs)*. New York: Oxford University Press Inc., 1996.

Вачкова, В. Сердикийският събор: 1670 години история и интерпретации. София: Златен змей, 2013 [Vachkova, V. *The Council of Serdica: 1,670 Years of History and Interpretations*. Sofia: Zlaten Zmei, 2013 (in Bulg.)].

Вачкова, В. Един път, един храм, един дворец и десет века история. София: Тангра ТанНакРа, 2015 [Vachkova, V. *One Road, One Church, One Palace, and Ten Centuries of History*. Sofia: Tangra TanNakRa, 2015 (in Bulg.)].

De Clercq, C. *Ossius of Cordova: A Contribution to the History of the Constantinian Period*. Washington: Catholic University of America Press, 1954.

Hefele, C. J. *A History of the Councils of the Church from the Original Documents*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1876.

Hermias Sozomène, *Histoire ecclésiastique, livres III–IV*. (Texte grec de l'édition J. Bidez, traduction d'A. J. Festugière, introduction et annotation de G. Sabbah). SC 418, Paris: Les éditions du Cerf, 1996.

Hess, H. *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*. New York: Oxford University Press, 2002.

Kelly, J. N. D. *Early Christian Creeds*. London – New York: Bloomsbury Publishing, 2006.

Коев, Т. „Поглед върху дейността на Сердикийския събор (343 г.)“. – В: *Civitas*

Divino-Humana. Сборник в чест на проф. Г. Бакалов. Ц. Степанов, В. Вачкова (ред.). София: Тангра ТанНакРа, 2004 [Коев, Т. "A Perspective on the Activity of the Council of Serdica (343 AD)." In: *Civitas Divino-Humana: Festschrift in Honour of Prof. G. Bakalov*, edited by Tsv. Stepanov and V. Vachkova. Sofia: Tangra TanNakRa, 2004 (in Bulg.)].

Mansi, J. D. *Pro sua de anno habiti sardicensis consilii sententia*. Luca, 1749.

Омарчевски, Ал. Свети император Константин I Велики (306–337). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016 [Omartchevski, Al. *Saint Emperor Constantine I the Great (306–337)*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2016 (in Bulg.)].

Поснов, М. „Сардикийският събор и неговата каноническа дейност“. – В: ГСУ, Богословски факултет, т. IV, 1926 – 1927 (отделен отпечатък). София: Печатница „Художник“, 1927 [Posnov, M. "The Council of Sardica and Its Canonical Activity." In: *Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology*, Vol. IV, 1926–1927 (offprint). Sofia: Khudozhnik Printing House, 1927 (in Bulg.)].

Schaff, Ph. *Creeds of Christendom, with a History and Critical Notes*. Vol. II. *The History of Creeds*. New York: Harper & Brothers, 1919.

Socrates Scholasticus. *Historia ecclesiastica* II, 20. (2nd ed. R. Hussey). Oxford: Clarendon Press, 1893.